

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

DIPLOMOVÁ BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jaromír JURNÍČEK

Vzdělávací ideály Tomáše Garrigue Masaryka

Obor: pedagogika – veřejná správa

III. ročník – kombinované studium

Olomouc 2016

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Vzdělávací ideály Tomáše Garrigue Masaryka* vypracoval samostatně a použil jen uvedené literatury a zdrojů.

V Prostějově dne 21. dubna 2016

Podpis:

.....

Poděkování:

Děkuji doc. Mgr. Miroslavu Dopitovi, Ph.D. za odborné vedení, podněty a rady, které mi jako vedoucí bakalářské práce poskytoval při jejím zpracovávání.

Anotace

Jméno a příjmení	Jaromír JURNÍČEK
Katedra	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce	doc. Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D.
Rok obhajoby	2016
Název práce	Vzdělávací ideály Tomáše Garrigue Masaryka
Thesis Title	Educational Ideals of Tomáš Garrigue Masaryk
Anotace práce	<p>Cílem práce je analýza zjištěných poznatků, pokus a porozumění Masarykovým názorům, postojům a úvahám, a to jak u oblastí, které jsou ve všeobecné platnosti i dnes, čímž mám na mysli pojmání osobnosti Jana Amose Komenského, obsah a cíl výuky, formy vzdělávání, jednotlivé předměty výuky, vlivy umění, společenské postavení učitele, jeho autoritu, tak oblastí, kterým v dnešní době není přisuzován již tak značný význam. Především jde o pěstování vlasteneckého citění žáků či oblasti, které v dnešní škole o svoji důležitost přišly a svůj význam ztratily, což se týká zejména vztahu školy k církvi a náboženství. Závěr práce sumarizuje názor na danou problematiku. Metodou práce byla analýza primárních Masarykových textů doplněná o poznatky ze sekundární literatury.</p>
Klíčová slova	Tomáš Garrigue Masaryk, pedagogické působení, pedagogika, škola, výuka, vzdělávání
Annotation	<p>The aim of the thesis is the analysis of research results as well as the attempt to comprehend Masaryk's attitude, thoughts and contemplations viewed from modern point of view. In particular the thesis focuses on current appreciation of Jan AMos Komenský, content and goals of the tuition, forms of education, particular subjects of tuition, art influence, social status of teacher, his authority as well as areas of Komenský's work which are not considered as significant as they were in the past. Primarily cultivating patriotic attitude in pupils, also areas which are gradually losing their importance, for instance attitude towards the church and religion. The conclusion summarizes our opinion on the issue. As far as the method is concerned, the analysis of primal Masaryk's texts together with secondary literary sources was used.</p>
Keywords	Tomáš Garrigue Masaryk, pedagogical work, education, school, teaching, training
Přílohy	1-CD
Rozsah práce	39 stran (počet znaků s mezerami 61 575)
Jazyk práce	český

Obsah

ANOTACE	4
ÚVOD	6
1 PEDAGOGICKÉ PŮSOBENÍ TOMÁŠE GARRIGUE MASARYKA	8
1.1 Univerzitní pedagogické působení	8
1.2 Tomáš Garrigue Masaryk o Janu Amosovi Komenském	11
2 MASARYKOVY NÁZORY NA VÝUKU	14
2.1 O obsahu výuky	14
2.2 O důležitosti všeobecného, odborného a praktického vzdělání	15
2.3 Předměty výuky	17
2.4 Umění a jeho vliv na výuku	20
2.5 Pěstování politického a vlasteneckého cítění	21
3.1 Škola a její cíl	23
3.2 Učitel, autorita, sociální postavení, erudice	25
3.3 Vztah školy k církvi a náboženství	29
ZÁVĚR	34
LITERATURA A ZDROJE	37

Úvod

Osobnost prvního prezidenta Československé republiky Tomáše Garrigue Masaryka je spatřována a hodnocena převážně v rovině historicko-politické či filozofické. Je ovšem nutno mít na zřeteli, že Masaryk byl v počátku své bohaté a plodné životní dráhy učitelem. Jeho prvotní učitelské zkušenosti lze spatřovat již v době studentských let, kdy si přivydělával na svá studia doučováním jeho vrstevníků. Následně vyučoval po určitou dobu na gymnáziu ve Vídni, aby poté po svém příjezdu do Prahy nastoupil na nově vzniklou českou univerzitu v Praze, kde jako profesor působil a přednášel řadu let.

Osobnost Masarykova byla rozebírána, hodnocena a popisována v různých podobách. V současné době ovšem postrádáme ucelené dílo, které by se hlouběji zabývalo popisem, rozborem či hodnocením Masarykovy pedagogické činnosti, která stojí v důsledku jeho pozdější politické činnosti jakoby v jejím stínu. Ve své práci se tudíž hodlám zabývat činností Masarykovou po stránce pedagogické. Na základě studia různých zdrojů, jak dobových, především Masarykových univerzitních přednášek a děl, tak pramenů novodobějších postihují osobnost Tomáše Garrigue Masaryka, utřídíuji poznatky o jeho působení na univerzitě, analyzuji a uspořádávám jeho pedagogické názory, ideje, zkušenosti a doporučení v oblasti pedagogické v dobovém kontextu, ve snaze o vytvoření ucelené a odborné práce, jež bude přínosem nejen po stránce pedagogicko-historické.

Cílem práce je analýza poznatků a porozumění Masarykovým názorům, postojům a úvahám, a to jak u oblastí, které jsou dnes ve všeobecné znalosti, čímž mám na mysli jeho pojmání osobnosti Jana Amose Komenského, obsahu a cíle výuky, forem vzdělávání, jednotlivých předmětů výuky, vlivů umění, společenského postavení učitele a jeho autority, tak oblastí, kterým v dnešní době není přisuzován již tak značný

význam. Tímto myslím především pěstování vlasteneckého citění žáků či oblasti, které v dnešní škole o svoji důležitost přišly a svůj význam ztratily, což se týká zejména vztahu školy k církvi a náboženství. V konečném důsledku v závěru práce vyjadřuji svůj názor na danou problematiku a konfrontuji Masarykovy stěžejní názory a hodnoty ve vztahu k současnému stavu školství a školy, popřípadě do jak velké míry lze obdobné postoje, jež Masaryk zastával, nalézat i v současnosti. Jako metoda práce je použita analýza primárních Masarykových textů doplněná o poznatky sekundární literatury.

Struktura práce je koncipována do tří kapitol. V první kapitole popisují Masarykovu pedagogickou a profesorskou dráhu, jeho působení a činnost na české univerzitě v Praze, vztah Masaryka k jeho kolegům, studentům

a opačně, peripetie jeho sporu o pravost Rukopisů i to, jak Masaryk sám sebe spatřoval jako učitele. Dále v práci postihují vztah Masaryka k nejvýznamnější pedagogické osobnosti na území českých zemí, a to Janu Amosi Komenskému, postoj Masaryka ke Komenského názorům, v čem mu byl Komenský ideálem a vzorem a jak ovlivnil Masaryka jako učitele.

V nejobsáhlejší druhé kapitole se zabývám Masarykovými názory na výuku, konkrétně v čem spatřoval obsah výuky a její směřování ve vztahu k osobnosti studenta, v čem by měla být výuka přínosná. Poté přibližují Masarykův postoj a náhled na formy vzdělání, a to všeobecného, odborného a praktického a jejich provázanost. Popisují a vystihují základní předměty výuky, tak jak jejich přínos a důležitost ve vztahu k žákům Masaryk chápal. Neopomím dále Masarykovo přesvědčení o nepostradatelnosti a pozitivním působení vlivu umění na umělecké citění žáka. V závěru kapitoly zdůrazňuji Masarykův postoj k utváření politického a národního povědomí u studentů a rozvoj jejich národnostního uvědomění v humanistickém duchu.

Třetí kapitola v sobě zahrnuje Masarykův náhled na školu. Školu jako instituci, jaké by měly být její hlavní cíle, společenská důležitost a přínos, její sociální funkce, účel a působení na jedince, tedy žáka. Rovněž blíže rozebírám osobnost samotného učitele a též míru, jakou Masaryk přisuzoval jeho autoritě, postavení ve společnosti, vztah jak k žákům, tak rodičům, vztah rodiny a školy, důležitost prohlubování odborných znalostí a vědomostí učitelů, jejich sebevzdělávání a v neposlední řadě jejich sociální zabezpečení. Závěr je věnován vztahu a poměru školy k církvi a k náboženství v kontextu doby. Reflektuji Masarykův vztah k náboženství, jeho střety s církví a jejími představiteli a postoj Masarykův v otázce vztahu vědy a školy na jedné straně a náboženství a církve na straně druhé.

1 Pedagogické působení Tomáše Garrigue Masaryka

Pedagogické názory T. G. Masaryka ovlivnilo bezpochyby jeho studium a působení na středních a vysokých školách. V první kapitole práce se proto zaměřím na profesní kariéru T.G.M. jako „učitele“, jeho pedagogické působení na české univerzitě v Praze, které bylo spojeno s Masarykovou pedagogickou a literární činností, dále takzvaným Sporem o Rukopisy. Chci také zjistit, jak Masaryk spatřoval sám sebe jako pedagoga. Poté se zaměřím na vlivy, které ovlivnily formování jeho pedagogických názorů, zejména vliv díla Jana Amose Komenského.

1.1 Univerzitní pedagogické působení

Začlenění prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka do oblasti pedagogických osobností, se může jevit někomu podivně. Masaryka si většina nejširších vrstev společnosti vybavuje jako osobnost z dnešního pohledu převážně historickou, spjatou se vznikem samostatné Československé republiky v roce 1918 a následným zvolením do prezidentského úřadu, nově vzniklého státu. Je ovšem třeba připomenout, že Tomáš Garrigue Masaryk, první prezident Československé republiky v letech 1918 až 1935 označován jako „president osvoboditel“ byl dále nejen filozofem, sociologem a politikem, ale rovněž také pedagogem. Jako první prezident nově vzniklého demokratického státu byl nepopíratelnou a obrovskou autoritou své doby, což bylo také důvodem toho, že Masarykovy názory, myšlenky a stanoviska byly hodnoceny a přijímány s velikou úctou a vážností. Hrdě se hlásil ke svému učitelskému působení

v minulosti, čímž dělal i silný vliv na nově se utvářející školství v nově vzniklé Československé republice.

V roce 1876 po složení rigorózních zkoušek se T. G. Masaryk stal doktorem filozofie. V roce 1879 poté docentem.¹ Ovšem i v té době si přivydělával vyučováním dětí z bohatých rodin. Určitou dobu vyučoval na vídeňském gymnáziu. Jeho významnější pedagogické působení bylo započato v roce 1882 příjezdem do Prahy. Tehdy přijal nabídku poslance a profesora filologie Jana Kvíčalu, jednoho ze zakladatelů c. k. české Karlo-Ferdinandovy university v Praze, a následně byl jmenován jejím mimořádným profesorem filozofie a sociologie. „*Když jsem z Vídně odcházel do Prahy, měl jsem na mysli jen profesorskou dráhu.*“² Příchod Masaryka do Prahy ovlivnil podle Zdeňka Nejedlého i estetik Otakar Hostinský, jak uvádí Otakar A. Funda.³

Řádným profesorem se ovšem stává až roku 1897. Od roku 1883 začíná Masaryk vydávat a redigovat kritickou univerzitní revue, měsíčník *Athenaeum*. „*Protože jsem viděl, že nám chybí orgán odborné kritiky, založil jsem měsíčník Athenaeum.*“⁴ Měsíčník zprostředkovával české společnosti veškeré novinky evropské vědy a kultury a v němž byly také uveřejňovány recenze o domácích i cizích odborných spisech.⁵ To se stalo příčinou výtek ze strany ostatních profesorů, kteří Masarykovi vytýkali především to, že podrývá autoritu profesorského sboru tím, že v *Athenaeum* referuje o nových a cizích spisech a studenti se tak o nich mohou dozvědět ještě předtím, než je profesoři ve svých přednáškách citují. Dále se Masaryk podílel na vydání 28 dílného *Ottova slovníku naučného*. Masarykovým

¹MASARYK, Tomáš Garrigue. Zápisky z let 1880–1881; přel. A. Bakešová. *Filosofický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 302–314.; ZUMR, Josef. Masarykovy zápisky z let 1880–1881. *Filosofický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 301–302.

²ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 63.

³FUNDA, Otakar A. Tomáš Garrigue Masaryk. *Filosofický časopis*, 1999, roč. 47 č. 1, s. 69–70., srov. NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk II*. Praha: Melantrich, 1932, s. 294.

⁴ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 64.

⁵MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007, s. 18–22.

záměrem v té době bylo dále vydávat stará náboženská díla a památky, především spisy Husovy, Štítného, Chelčického a jiných. Zastával názor, že nestačí se pouze zmiňovat o husitské minulosti, ale je zapotřebí ji hlavně poznat.⁶

K vydání výše zmíněných spisů ovšem nikdy nedošlo, a to pravděpodobně započítím takzvaných bojů o Rukopisy, kdy bylo počátkem 19. století objeveno několik údajných staročeských literárních textů s básnickými skladbami o slávě českého dávnověku. Spor o jejich pravost se prolínal celým 19. stoletím.⁷ Masarykův postoj v této otázce uvádí Karel Čapek:⁸ „*Pro mne otázka Rukopisů byla v první řadě otázkou mravní - jsou-li podvržené, musíme se z toho před světem vyznat. Naše hrdost, naše výchova nesmí spočívat na lži* “. Zde můžeme spatřit Masarykův etický a mravní přístup k celé problematice a také jeho názor týkající se výchovy, která by dle něj měla být vždy pravdivá, ať už ve svých důsledcích poskytne klady či zápory sledovanému účelu. „*On chtěl, aby naše inteligence byla opravdová, hluboce mravně založená, která nedává se náraz strhnouti třpytným slovem, jež svým leskem přechasto kryje chudost obsahovou.*“⁹

Sám Masaryk o sobě později tvrdil, že nepatřil mezi učitele, které by toto poslání naplňovalo, že přednášel často s nelibostí. Nezajímalo ho a také nerad hovořil a poskytoval svůj výklad o věcech, které již někdo v minulosti napsal. Stručně studentům sdělil, z jakých pramenů mají čerpat a ty že si mají samostatně pročíst. Jako zajímavější považoval osobně tu metodu, kdy sám se svými studenty uvažoval nad konkrétními otázkami. Byl raději, když se jej studenti dotazovali, či pokud se s ním v něčem přeli, neboť teprve tehdy bylo dle Masaryka opravdu patrné, že studenti o dané věci uvažují, přičemž se mnohokrát i jejich profesorovi zadařilo, že i on

⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 8–9.

⁷ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007, s. 34–35.

⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 65.

⁹ PROKEŠ, Jaroslav. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Slovanské knihkupectví, 1919, s. 8.

sám se v této zpětné vazbě něčemu přiučil, či své studenty více pochopil a poznal.¹⁰

Masarykovu postoji jako pedagoga, můžeme pochopit nejvíce z jeho přednášek a také projevů, a to jak z doby jeho působení na univerzitě, tak i z let pozdějších a dokonce i ze samotných prezidentských proslovů dvacátých a třicátých let 20. století, ve kterých se obracel jak na tehdejší učitelstvo, tak i studentstvo. Významnou je přednáška o Janu Amosi Komenském, kterou pronesl v březnu 1892, v předvečer oslav třisetletého výročí narození Komenského. Dále pedagogické postoje Masarykovy formulované též v jeho univerzitních extenzích v letech 1899-1900 a vyjádřené ve studii *Některé problémy pedagogické a didaktické*, dále významné dílo *Ideály humanitní*.¹¹

Masaryk byl v době svého univerzitního působení určitým způsobem výjimečný a do značné míry i ojedinělý, a to především ochotou zabývat se a veřejně diskutovat o tabuizovaných tématech, snahou nacházet pravdu a vyvracet lež, bez ohledu na vlastní prospěch či užitek a svojí nebojácností ve vztahu k tehdejší Rakouské monarchii. Sám vychoval mnoho přímých i nepřímých následovníků. Jeho studenti, stejně tak jako celá Československá společnost po roce 1918, se rozdělili na Masarykovy stoupence a na jeho kritické odpůrce, přičemž stoupeni T. G. Masaryka tvořili ve své době značnou většinu.

1.2 Tomáš Garrigue Masaryk o Janu Amosovi Komenském

„Muže jako je Komenský nemáme jen oslavovat, ale máme, abych tak řekl, zpytovat své svědomí, zda jsme splnili a plníme závěť muže tak vynikajícího. Muž

¹⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 62.

¹¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 13–14.

veliký! A přece je podivná sudba velikých mužů. Jako by byli malými v tom, že svou velikostí často stávají se autoritami tak mohutnými, že potomci jejich jako by se spoléhali na to, co vykonali, nepokračující v duchu a směru, jež oni razili.“¹²

Svůj největší pedagogický vzor spatřoval Masaryk v osobnosti Jana Amose Komenského. Komenský zaujal Masaryka především svojí pansofií, všemoudrostí, která je znakem touhy a snahy obsáhnout vše a dospět tím k moudrosti, jak dokazuje v roce 1992 publikovaná Masarykova kapitola LXVI. Komenský (Filosofická pedagogika), na niž upozorňuje ve stejném čísle Filosofického časopisu Josef Zumr.¹³ Pansofii Komenského vnímal jako syntézu vlastenectví, slovanství a lásky k lidstvu.¹⁴ Připomeňme poněkud překvapující výrok Masaryka o tom, že Komenský byl v 17. století v mnohém objektivnější myslitel, než jiní na konci 19. století. Zajímavý je také Masarykův postřeh o hlubokém vztahu Komenského k národu, jehož dějiny jsou dle Masaryka dějinami utrpení vedoucího k dokonalosti.

Z pohledu pedagogického Masaryk u Komenského oceňoval především to, že kladl důraz na pedagogický realismus, pedagogický optimismus, na rousseauovské porozumění přírodním zákonům, úctu k mateřskému jazyku.¹⁵ Jedním z hlavních témat u Masaryka byla pedagogika, přičemž on sám se rád přiznával k různým motivům a tématům, které mu častokrát zaměstnávaly mysl. Učení Komenského zejména ve smyslu osvěty, ozdravení a povznesení národa, byla Masarykovi pedagogikou do velké míry také politika.¹⁶

¹² MASARYK, Tomáš Garrigue. *J. A. Komenský*. Praha: Laichter, 1892, s. 1.

¹³ MASARYK, Tomáš Garrigue. Stručný náčrt dějin filosofie. *Filosofický časopis*, 1992, roč. 40, č. 1, s. 101-105.; ZUMR, Josef. Komenský a Masaryk. *Filosofický časopis*, 1992, roč. 40 č. 1, s. 96-99.

¹⁴ HOLOUŠOVÁ, Drahomíra. Vědní obor pedagogika. In KANTOROVÁ, Jana a kol. *Vybrané kapitoly z obecné pedagogiky I*. Olomouc: Hanex, 2008, s. 11-15.

¹⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 10.

¹⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *J. A. Komenský*. Praha: Laichter, 1892, s. 4.

Názory a ducha Komenského osobnosti, lze v postojích a myšlenkách Masaryka nacházet i jinde. Výukový cíl nespátřuje ani tak ve vědomostech, nýbrž v samostatně, prakticky, racionálně myslícím a jednajícím socializovaném člověku. Vzdělání nesmí být pouhým memorováním a shromažďováním nabytých vědomostí. Škola by dle Masaryka neměla opomíjet praktickou stránku, musí vychovávat člověka pro život. Komenskému byla škola dílnou lidskosti, „officina humanitatis“, a tento názor sdílel i Masaryk. Dle Masaryka škola neutváří jedince pouze individuálně, ale také kolektivně, přičemž jej vychovává v zájmu celé společnosti a demokracie. Škola musí v jedinci podporovat jeho aktivitu. Je zapotřebí tvořit a upevňovat jak základy obecné vzdělanosti, tak vést i k praktickým a řemeslným činnostem.¹⁷

¹⁷ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 11-12.; FUNDA, O. A. Tomáš Garrigue Masaryk. *Filosofický časopis*, 1999, roč. 47 č. 1, s. 69–70.

2 Masarykovy názory na výuku

Druhá kapitola práce postihuje Masarykovy názory a postoje, týkající se výuky, jejího obsahu a směřování, ve spojitosti s osobností žáka a v čem by měla být výuka žákům užitečná a prospěšná. Dále nahlíží na Masarykovo pojetí vzdělání všeobecného, odborného a praktického, jejich vzájemné ovlivňování a hlavní přínos pro žáky. Poté charakterizuje hlavní předměty výuky, tak jak je Masaryk spatřoval a které by se měly dle něj na školách vyučovat. Následně kapitola čtenáře seznámí s Masarykovým názorem na důležitost vlivu umění, jeho pozitiva a nutnosti rozvoje a podpory uměleckého cítění žáků. V závěru je popsán Masarykův vztah k pěstování vlasteneckého postoje a budování národního uvědomění u žáků, tedy smysl vnímání národnostní identity žáků, její rozvoj a budování, v návaznosti a v souladu s humanitním hlediskem.

2.1 O obsahu výuky

*„Výchově hochů u nás chybí pěstování samostatnosti, sebevědomí a čestnosti. Já jsem byl k samostatnosti nucen od dětství starostí o chléb i tím, že jsem se, vzdálen od rodiny, musil starat sám o sebe a sám všechno rozhodovat.“*¹⁸

Masaryk zastával názor¹⁹, že je zapotřebí pěstovat v žácích úctu k vědecké přesnosti, pěstovat přesvědčení o tom, že věda a poznání pravdy představují obrovskou mravní sílu. Učitelé by neměli zapomínat, že obsahem výuky musí být také vedení žáků k samostatnosti, a to tak, aby

¹⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 37.

¹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 12.

žáci sami dokázali přemýšlet a našli správnou cestu, jak řešit malé i větší problémy, které se mohou vyskytnout v jejich životech. „Škola má připravit k tomu, aby si pak každý mohl pomoci, abych to tak stručně řekl, když je postaven před nějaký problém.“²⁰

Dále by obsahem vyučování neměl být podle Masaryka pouhý přísun a hromadění vědomostí, ale také osvojování si samotného postupu a metody určitých vyučovaných činností, a to tak, aby si každý dokázal co nejlépe v nastalých budoucích životních situacích sobě sám pomoci. Na druhé straně Masaryk zdůrazňuje, že nemůžeme jasně říci, aby cílem a obsahem výuky byla pouze metoda, přesnost a vědeckost, nýbrž a hlavně, aby se v každém žáku pěstovala schopnost samostatného myšlení, uvažování a zdravého úsudku. „Naučit se myslit - toť nejlepší příprava pro život.“²¹

Jak již bylo uvedeno výše, důležité vedení k samostatnosti a rovněž vedení k sebevzdělávání, sebevzdělávání pokračujícího a neustávajícího je znakem mravních vlastností člověka. Pouze vytrvalé a nekončící sebevzdělávání zvyšuje inteligenci člověka, stává se mravní povinností a ctností.²²

2.2 O důležitosti všeobecného, odborného a praktického vzdělání

„Všeobecné vzdělání je průpravou k vyššímu a spletitějšímu poznání odbornému. Navzájem odborným studiem doplňujeme a prohlašujeme vzdělání všeobecné.“²³

²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 13.

²¹ MASARYK, T. G. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.80.

²² MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 28.

²³MASARYK, T. G. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.93.

Masaryk si byl dobře vědom pokroku doby, který se odrážel především v tom, že se nejrůznější činnosti postupně specializovaly. Ať již se jednalo o specializaci v oblasti hospodářské, vědecké, či v samotných lidských domácnostech. „*Ve vědách jsme dříve měli filozofy, teď máme mineralogy, zoology a tak dále. A i tu jsou zase zvláštní specialisté: ten zná podrobně jen motýly, onen brouky, jiný snad jen chrousty. Čím větší rozdělení, tím více věda pokračuje, a faktum je, že tato specializace pokračuje.*“²⁴ A právě rozdělením a specializací stává se veškeré snažení a práce lepším a odbornějším.

Ovšem na druhé straně, pokud by člověk stagnoval ve svém vědění pouze na určité specializaci a úzkém okruhu zájmů a rozhledu, nebude schopen rozumět ostatním lidem a jevům okolo něj probíhajícím. Varuje tudíž před přehnaným uzavíráním se jednotlivých specializací i škol. Zastává názor, usilující o vytvoření scelujícího, všeobecného, odborného, filozofického vzdělávání, přičemž školství se musí zabývat jeho celkovým směřováním a smyslem.²⁵ Proto je dle Masaryka otázka všeobecného vzdělávání a specializace tak důležitou. „*Tedy vzájemnost, rozumění druhému znamená vzdělání všeobecné, které je právě tak nezbytným požadavkem jako specializace.*“²⁶

V neposlední řadě je nutné uvést Masarykův názor v oblasti praktického vzdělávání, a to především v oblasti práce řemeslné a fyzické. Připomíná, že nesmíme chápat takovouto práci podřadně a poukazuje na to, že řemeslo a ostatní fyzickou práci považujeme povětšinou za nižší

²⁴MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.80.

²⁵ŠTĚRBA, Radim. Formování československého prvorepublikového školství. In *Živé hodnoty Masarykova Československa. Směrodatné hodnoty pro 21. století. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně 22. a 23. října 2008*. Brno:Občanský a odborný výbor ve spolupráci se statutárním městem Brnem a Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně, 2009, s. 139-142.

²⁶MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 81.

v porovnání s prací duchovní, v čemž Masaryk spatřuje pozůstatky zastaralého aristokratismu.²⁷

Při fyzické práci musí člověk myslet, jak docílit maximálního účinku při co nejmenší námaze. Právě zde se člověk naučí napjatě myslet a osvojit si zručnost. Fyzická práce, řemeslo, dává člověku i jakési zadostiučinění mravní, a to vědomí o její užitečnosti. „Při každém řemesle, při každé praktické práci, naučí se člověk metodicky myslet.“²⁸

Masaryk také připomíná vznik takzvaného „vzdělaneckého proletariátu“. Například dobový trend, kdy se synové rolníků a sedláků z vesnic ubírají tam, kde není fyzická práce. „Každý z nás chce jen mít péro za uchem - ne pracovat. Považte, že Němci nejsou již tak krátkozrací, jsou již podnikavější, mají zálibu v zaměstnáních praktických, v průmyslu, v řemesle, a tím získávají mnoho výhod naproti nám.“²⁹

2.3 Předměty výuky

„Nelze dát jiného pravidla, nežli že se máme učit všem vědám, ať již v začátcích, nebo důkladněji.“³⁰

O počtu znalosti jazyků, jež Masaryk znal, se v řadě zdrojů dovídáme různé výčty. Jisté ovšem je, že Masaryk hovořil plynule anglicky, německy, francouzsky, rusky a také slovensky, latinsky a polsky.³¹ Sám také

²⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 15.

²⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 57.

²⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 106.

³⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 93.

³¹ HAŠKOVEC, Vít. *Galerie géniů aneb kdo byl kdo*. Praha: Albatros, 2000, s. 124.

zdůrazňoval potřebu vyučovat jak jazyku národnímu, tak i jazykům cizích národů. „*Neznám-li jazyka, necítím se u národa dost doma, nevidím do něho.*“³²

Dle Masaryka je malý národ v méně výhodném postavení oproti národům větším. Tento problém spatřoval také v nedostatku literatury psané v národním jazyce. Proto je důležité učit se ostatním cizím jazykům, aby se podařilo tyto mezery v literatuře odstranit. Kdo na tento problém nazírá kriticky, uzná, jak nesoustavné a někdy nevhodné či skreslující je to, co se do národního jazyka překládá z jazyků cizích.

Pro pochopení věcí v jejich počátcích je důležité poznání matematiky. Této by se mělo vyučovat nejdříve, neboť ona je základní vědou pro poznání dalších předmětů, jako jsou fyzika, chemie, či biologie.

Masaryk se také vyslovil pro potřebu výuky k osvojení znalostí národního hospodářství. Je potřeba zdůraznit ovšem fakt, že vzhledem k poměrům tehdejšího tuzemského školství na počátku dvacátého století, se Masaryk spíše než k formálnímu zavedení zvláštního předmětu národohospodářského, k jehož výuce chybělo jak specializovaných učebnic, tak i učitelů, přikláněl k praktickému vedení žáků v této problematice. Učitel by měl sám žáky prakticky upozorňovat na jejich životní poměry, a to především podle toho, ve kterých oblastech žák žije, zdali v oblastech zemědělských, průmyslových či jiných.³³

Zároveň se pozastavuje nad otázkou výuky v oblasti politiky. Zde však politikou nemyslí pouhé politizování, nýbrž i oblast veškeré praktické činnosti správní na úrovni státu a obcí.

Důležitou je též výuka literatury, na nižších školách zejména literatura dětská. Jejím cílem musí být především rozvoj dítěte, jeho schopností pozorovacích, tak aby bylo vedeno o daných věcech přemýšlet a formovalo si své základní myšlenky na věci kolem sebe. Nepostradatelnou

³²ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 43.

³³MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 96.

součástí dětských knih by měly být ilustrace. Literatura určená mladším žákům by měla být roztríděna a přizpůsobena také jejich věkové vyspělosti.

*„My si říkáme národ Komenského a máme tak málo literatury pro děti a ještě míň té dobré! Moc jsem se o tom nauvažoval, jak to, odkud ten nedostatek. A to je nedostatek i mravní.“*³⁴

Ve škole nelze ovšem vyučovat jen a pouze literaturu určenou nejmenším žákům. Podstatnou je výuka literatury v celém jejím spektru, její dějiny a historii jednotlivým literárních děl, životopisy a tvůrčí činnost literárních autorů. Následně po prostudování historie literatury je možné v žácích vyšších ročníků pěstovat též literaturu krásnou.³⁵

V souvislosti s literaturou Masaryk připomíná nutnost pěstovat v žácích uvědomění národnostní. Než používání výkladů a učebnic, doporučuje ke studiu životopisy, články a politické vzpomínky některých vládců, králů a císařů. Především historickou literaturou je nutno poukazovat na sociální a kulturní organizaci každého národa, jednotlivá období národního vývoje a zejména toho vlastního. S tím vším také souvisí otázka výuky vlastní národní historie. Historie nebyla pro Masaryka něčím mrtvým, z čeho si nelze nic vzít. *„Masaryk stojí tu na jedině správném stanovisku, že historii učíme se pro přítomnost a popřípadě i pro budoucnost. Dějinný rozbor není pitváním mrtvého zvířete, k němuž nemáme pražádných vztahů, nýbrž jest pitvou vlastního živého těla.“*³⁶

³⁴ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 20.

³⁵MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 111.

³⁶PROKEŠ, Jaroslav. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Slovanské knihkupectví, 1919, s. 9.

2.4 Umění a jeho vliv na výuku

Uměním se podporuje, a je to jeho podstatou, vnitřní tvořivost člověka. Protiváhou přehnaného tvoření intelektualismu a pěstování pouze vědy je u žáků pěstování též umělecké tvořivosti a budování uměleckého vychování a citění. Masaryk ovšem připomíná, že i umění souvisí úzce s vědou. Odkazuje přitom do historie a jako příklad uvádí anatomii, kdy se řada umělců zabývala a zkoumala stavbu a složení lidského těla, jež poté znázorňovali kupříkladu ve svých ilustracích.

Umění zušlechťuje člověka. Veškerá činnost vzdělaného člověka s citem pro umění bude poté estetická a krásná. Proto by se ve škole mělo vyučovat kreslení, za účelem uměleckého formování žáků. Mělo by být povinné, stejně tak jako psaní.³⁷

Je dále potřebné, aby žákům byla dána možnost vidět umělecká díla na vlastní oči, to je základem formování uměleckého vkusu. Žáci lépe chápou historický vývoj umění a doby přímým pozorováním, než pouhým výkladem. To lze docílit ve městech například vycházkami, a to nejen do muzeí či galerií, ale žákům názorně prezentovat kupříkladu architekturu. Tím není myšleno pouze určitý typ staveb, ale architekturu v celé její rozmanitosti, a to jak obytné budovy, tak i úřady, kostely, ale též mosty či rozhledny. Takové vycházky plánovat buďto podle chronologické metody, či žákům prezentovat kontrast mezi dílem starým a následně novým. Kromě architektury se nesmí zapomínat i na krásy přírodní. Pro osvojení si uměleckého citění by měli být žáci vedeni k hudbě a zpěvu.

Důležitou věcí při formování uměleckého citění je, aby žáci sami pozorovali a viděli, ovšem není dobré v oblasti umělecké učit dítě kritizovat. Umění nechat působit na dětskou vnímavou duši.

³⁷MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 108.

2.5 Pěstování politického a vlasteneckého cítění

„Studuj historické a politické problémy, přemýšlej a nevěř, co nazdařbůh se podává!“³⁸

Masaryk byl názoru, že politika je a čím dál více v budoucnosti také bude, či se stane vědou. Poukazuje na fakt ve svém dobovém kontextu, že profesory politiky na vysokých školách u nás ještě nemáme, avšak připomíná existenci samostatných politologických oborů na univerzitách v cizích zemích, přičemž vyslovuje názor o svém přesvědčení ve vznik politologických oborů i u nás.³⁹

V otázce vlastenecké se Masaryk dotýká pojmu národnosti. Pojem národnosti nespatřuje pouze v oblasti jazykové, nýbrž v oblasti kulturního historického obsahu, v biologické stránce, v hospodářské historii, státní organizaci a dalších různorodých faktorech. *„A všechny tyto prvky dohromady tvoří národnost; totiž jazyk, území, hospodářské a sociální poměry, literatura básnická, věda, filosofie, mravnost i náboženství.“*⁴⁰ Důležitou věcí je ta, aby uvědomění národnostní působilo jak na člověka, tak i na žáky po stránce mravní. Aby každý myslel a vedl svůj životní styl bez ohledu na dění v cizině, ale dělal to, co plyne pouze z kladné povahy svého národa. *„Žák musí pochopit, že vše, čemu se učí, nejen jemu, ale i národu bude prospívat, a to nejen jazykově, ale i hospodářsky, politicky a kulturně vůbec.“*⁴¹ Všechna výuka má být dle Masaryka určitým způsobem soustředěna národně. Žák by měl být v nejnižším stupni, aniž by si to uvědomil, vzděláván v duchu národním. Až posléze na stupních vyšších by si toto působení národní a sociální měl sám uvědomit a odvozovat z něj svůj cíl do budoucnosti.

³⁸ PROKEŠ, Jaroslav. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Slovanské knihkupectví, 1919, s.19.

³⁹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 197.

⁴⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990, s. 68.

⁴¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 100.

Všechno učení nejvíce prospěje, pokud zde koncentrace v ideji národnostní bude.

Masaryk zejména vyzdvihuje učení žáků v duchu humanismu. Zde poukazuje na rozdíl mezi humanitou a nacionalismem. Připomíná především mravní sílu humanismu, přičemž tento neoslabuje v člověku lásku k národu, naopak říká, že bych měl svůj národ milovat pozitivně, ale proto ještě nemusím nenávidět národy ostatní. „*Humanita, láska nejen k sousedům, nýbrž k člověčenstvu.*“⁴² Ani jako národ a ani jako jedinci tu nejsme z důvodu naplňovat pouze své a jen své, sobecké zájmy. Ten národ, který by žil jen a pouze sám sobě, je stejně ubohý jako jedinec, žijící jen sám pro sebe. Je zapotřebí v duchu humanismu v žácích pěstovat vlastenecký ideál, aby nežili jen ze slavné národní minulosti, ale aby se zasloužili o budování slavné a slavnější přítomnosti.

⁴² ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 220.

3 Masarykův pohled na školu

Následující část práce věnuji Masarykovu názoru na instituci školy, její hlavní úkoly a cíle, její společenskou důležitost, sociální funkci a působení na jedince, tedy především na žáka. Dále se zabývám osobností učitele, tak jak ji Masaryk sám spatřoval, především problematiku společenské autority učitelů a jak by měla být ze strany učitelů budována a udržována a jak by měla být chápána samotnými žáky i rodiči. V neposlední řadě není přehlédnuto ani vzájemné pedagogické působení učitelů a žáků, vzdělávání a prohlubování učitelových znalostí a kvalifikace a jeho sociálním postavením a sociální životní úrovní. V závěru se zaměřuji na vztah školy k církvi a k náboženství, konkrétně na vztah Masaryka k těmto podobným, ale odlišným pojmům a jeho životní střety s institucí církve a jejich představitelů. Opominut nezůstává Masarykův názor týkající se otázky náboženství ve vztahu k výuce a popis „boje“ církve a vědy, tudíž i církve a školy v dobovém kontextu první poloviny dvacátého století.

3.1 Škola a její cíl

Masaryk se též zabýval cílem školy a směrem jejího vývoje, ideály jejího moderního vychovatelství a vyučování. Důležitý faktor v pokroku školství spatřuje v demokratizaci školy, v tom že vznikají školy zaměřeny také prakticky, dále, že se jednotlivé školy postupně specializují se zaměřením na užší cíle, že škola není již pouze církevní institucí, ale také sociální a politickou. Ve své studii *„Některé problémy pedagogické a didaktické“* publikované v časopise *Český učitel* v letech 1899 až 1890 staví

proti tehdejšímu aristokratismu, intelektualismu a byrokratismu nové pojetí školy, a to školu moderní a demokratickou. Tato škola má především poskytnout rovnost vzdělávání.⁴³

Připomíná⁴⁴, že u většiny pokročilejších národů, došlo v průběhu devatenáctého století k tomu, že škola se stala povinnou. Tento jev spatřuje jako nejdůležitější znak vývoje školství, v tom, že škola znárodněla, vyučování je všeobecně závazné a všichni dostávají takto jistou míru vzdělání. Toto je rovnost vzdělání neboli jeho demokratizace.

Masaryk zdůrazňuje, že za cíl školy nelze stanovit pouhé vědomosti, jakési „l'artpoul'art“⁴⁵, ale celkový rozvoj osobnosti člověka, včetně jeho socializace. Pokud se škola stává praktičtější, nemůže být jejím cílem pouze teoretické vědění. Na druhou stranu, ani praktické znalosti nejsou cílem školy, neboť pouze práce sama se nestává cílem. Všeobecně lze říci, že cíl školy musí být životní. „ *Mluvíti o tom, že má býti škola pro život, snad by již bylo dnes banálním.* “⁴⁶ Plný život jak z hlediska individuálního, tak sociálního neboť člověk sám, jako individuum je článkem společnosti. Pokud chceme nalézt cíl školy, měli bychom do jisté míry vědět, či alespoň tušit, jakým směrem se společnost ubírá, to znamená vědět, jak se společnost vyvíjí, jaké je mé místo v daném vývoji, jak se vyvíjím já osobně ve vztahu k společnosti a které místo v ní mám zaujmout.⁴⁷

Jednotlivec je bytost sociální, obklopena stálými vlivy, které ji ovlivňují. Ve značné míře společnost, která je ve zvláštní vzájemnosti ve vztahu k jednotlivci, a to především tak, že na něj působí prostřednictvím

⁴³MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 52-54.

⁴⁴ŠTĚRBA, Radim. Formování československého prvorepublikového školství. In *Živé hodnoty Masarykova Československa. Směrodatné hodnoty pro 21. století. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně 22. a 23. října 2008*. Brno:Občanský a odborný výbor ve spolupráci se statutárním městem Brnem a Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně, 2009, s. 139.

⁴⁵MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 54.

⁴⁶MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 11.

⁴⁷MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 2012, s. 52-53.

jiných jednotlivců. Společnost je stálou školou, jejíž vlivy působí a ovlivňují jednotlivce stále. Právě rozvoj ve stálé a v živé vzájemnosti dává nám tím určitý cíl.

Důležitým cílem školy je též její působení, působení na člověka, a to jak na děti, děti dorostlé, tak i na dospělé. „Škola musí být tím, čím býval kostel v obci, tím místem, kam by se každý rád podíval.“⁴⁸A v neposlední řadě, jak prezident Masaryk pravil „ Rozumí se nám to samo sebou, že má býti škola vpravdě národní. Národnost myslícímu člověku dnes jest programem. A přirozená a krásná láska k národu a vlasti musí býti uvědomělá. Člověk myslící pro své české ideály, vypracované historií, bude shledávati, abych to tak řekl, s nejlepší důvěrou uvědomělou lásku k vlasti a národu, toť účel hlavně školy a učitele.“⁴⁹

3.2 Učitel, autorita, sociální postavení, erudice

„Vesnický učitel za mých mladých let byl chudák; platu mnoho neměl, tož si vydělával všelijakým písařením a kostelní službou, zpíval na pohřbech a chodil koledou. Taková žebrota to byla; to víte, sedlák, zvlášť když to byl radní nebo starosta, nejednal s učitelem jinak než jako s nuzákem. To se rozumí, ten zotročený učitel neměl u dětí mnoho autority; tož je řezal a řezal - to byl jeho hlavní výchovný prostředek.“⁵⁰

Masaryk přikládal⁵¹ značný význam sociální úloze školy, a to především jak samotným vztahům mezi žáky, tak i vztahům mezi žáky a učiteli a vztahům mezi učiteli samotnými. Důležitým faktorem práce

⁴⁸MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 109.

⁴⁹MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 10.

⁵⁰ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s.10.

⁵¹MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.63.

učitelů s dětmi by měl být vztah učitele k žákům. Učitel by měl vyučovat názorně, dávat svá poučování k věcem a jevům, které děti ve svém okolí vidí konkrétně, dokázat se vcítit, vmyslet a proniknout hlouběji do duševního života žáků, který oni samotní spatřují z větší části spíše konkrétně a obrazně, nežli pohledem vědecky abstraktním. Učitel má dle Masaryka dětem vštěpovat republikánství, demokratickou svobodu a rovnost.

Autorita učitele by měla spočívat na rozdílu věku, na převaze v oblasti znalostí a vědění, praxe, empirie a charakteru a především na vzájemné důvěře. Autorita se nedá vynutit, ale pouze získat. Každý učitel by měl mít své žáky a studenty rád. Žáci by před svým učitelem neměli pociťovat úzkost či strach, na druhé straně by neměli k němu mít ani přesprilíšnou úctu. Jejich učitel by jim měl být ve všech směrech a ohledech na vzniklé situace svým průběžným a široce pojatým sebevzděláváním příkladem. Neměl by se příliš povyšovat, či ze sebe dělat všeznalce, který zná a ví vše a všude byl.⁵² Masaryk vyzdvihuje velký význam sociální, který připisuje zejména způsobu, návyku a pojmání autority ze strany žáka a zastává názor, že tento prvotní návyk žáka na vnímání autority je klíčový pro jeho vnímání autority v budoucnu a i v dospělosti.

Učitel mnohdy ani netuší, jak podstatnou autoritu v očích dítěte představuje. Je pouze na něm samotném, jak bude s touto skutečností dále pracovat a jakým směrem se bude pojmání jeho autority ze strany žáků dále ubírat. Vyučující je jako autorita a ideál pojmán převážně v očích nejmenších žáků, kteří do školy vstupují poprvé. Naneštěstí někteří učitelé častokrát ani netuší, jak ohromnou autoritu v jeho osobě tito žáci spatřují, to že je jimi pozorován více než si sám myslí, či jak se postupně proměňuje tento poměr učitele a žáků. Masaryk dále vyjadřuje názor, že důležitým prvkem je také potřebné, aby žákovo vnímání učitelovy autority bylo

⁵²ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s.13–16.

realistické. Žák by měl být na druhé straně schopen chápat, že i učitel je pouhý člověk, se svými radostmi i starostmi a aby žák uměl vyzorovat, že učitel není osobnost bezchybná, nýbrž že i on směřuje k vyšším a náročnějším cílům. Vyzdvihuje také to, že učitel by měl být se všemi svými úspěchy zdrojem příkladů, ideálem ale na druhé straně v případě svých neúspěchů taktéž výrazným poučením. Na všeučitelském sjezdu roku 1920 prezident Masaryk pravil „Mezi dítětem a učitelem zůstane správný poměr, když dítě bude míti školu a učitele rádo. Jen učitel, kterého dítě miluje, něčemu naučí.“⁵³

Důležité je taktéž uznání učitelovy autority a osobnosti ze strany rodiny žáka. Učitel by měl být rádcem žákovy rodiny, udržovat s ní přátelské a úzké kontakty, být rádcem rodičů při řešení otázek výchovy, přičemž by měl požívat patřičné úcty ze strany rodin svých žáků. Masaryk zdůrazňuje⁵⁴, že udržování přátelských vztahů učitele a rodin žáků by mělo být postaveno na vzájemné důvěře a diskrétnosti. Učitel by měl pokud možno nepřímo působit na výchovu žáků v rodinném prostředí, popřípadě být nápomocen rodičům při výchově dětí, měl by být schopen vyjádřit, jaký má být účel výchovy žáků a tato svá doporučení a nápomoc rodičům poskytovat.⁵⁵

Masaryk též poukazuje na vzájemné pedagogické působení starších a mladých. Nelze také opomíjet, že děti jsou pro dospělé též do jisté míry i učiteli. Jejich samotný vliv na dospělé je obsáhlý a všeobecný a ovlivňuje ve své podstatě citovou i rozumovou stránku dospělého. „Nevychovávají jen rodičové a učitelé dětí, navzájem se rodičové i učitelé vychovávají dětmi - víc než se myslívá. Pozorovat dítě s láskou a zájmem, z toho se dospělý mnohému naučí.“⁵⁶

⁵³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 16.

⁵⁴MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.66.

⁵⁵MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.65.

⁵⁶ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 23.

Hovoří-li se v oblasti pedagogické o mladých a dětech, je to pouze jedna její část, ta druhá část, složitější a podstatná je zastoupena dospělými. Dále vyzdvihuje působení a samotný vliv dospělých na mladé a zdůrazňuje především potřebu dalšího a neustálého sebevzdělávání na straně dospělých. „Který učitel si není jasně vědom toho, že má vychovávat sebe, ten nemá ponětí o vychování.“⁵⁷

Často zdůrazňoval, že učitelé by měli být morální elitou národa, čemuž by měl odpovídat i jejich společenský status. Škola má dle Masaryka sloužit především sociálnímu a filozofickému cíli národa. Učitel by dále měl mít kvalitní a pestré znalosti především v následujících oblastech.⁵⁸

Za důležité považoval především zvyšování sociální úrovně i vzdělávání učitelů. Masaryk zdůrazňoval, že každý učitel by měl mít akademické vzdělání. Jen učitel takto vzdělaný bude mít velký význam. Na druhé straně je velmi podstatná také otázka sociálního zabezpečení učitele „Co dá národ učiteli, to třikrát i desetkrát vyzíská.“⁵⁹

Znalosti v oblasti všeobecné historie, obzvláště historie svého národa a ani ne tak podrobné znalosti různých jiných pranárodů ve starověku, ale vlastivědu svého národa v nejužším pojetí. Dále se má každý učitel starat o historické události a souvislosti v místě svého působení, i v té nejmenší vesničce se najde mnoho historicky důležité látky. Masaryk přitom má na mysli převážně historii kulturní. Historie má být v tomto případě učitelkou, ona má být návodem. Historie má učiteli poskytnout historický cíl, ke kterému má národ směřovat.

Učitel by měl mít též základní znalosti v oblasti ekonomické, a to tak, aby porozuměl „sedlákovi i dělníkovi“⁶⁰. Nepostradatelné jsou také základní znalosti v oblasti sociální patologie. Učitel by měl mít obecný přehled

⁵⁷MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.57.

⁵⁸MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.112-117.

⁵⁹MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.114.

⁶⁰MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s.113.

o sociálně patologických jevech u svých žáků, či o sociálně patologických jevech vyskytujících se v rodinném prostředí žáků. Tímto Masaryk myslel především problematiku alkoholismu, či prostituce. V dnešní době lze tento okruh rozšířit o mnohé další „moderní“ sociálně patologické jevy žáků, jako jsou omamné látky, v první řadě kouření cigaret, marihuana, psychotropní látky, alkoholismus, vandalství, takzvané záškoláctví či tuláctví a mnohé jiné současné sociálně patologické problémy žáků. Dále by se měl učitel orientovat v oblasti sociologie, převážně socializace, vlivu společenského prostředí na žáky samotné. Také určité znalosti psychologie a také psychiatrie, a to v rozsahu, který by byl zapotřebí k pochopení nastalých patologických jevů.

3.3 Vztah školy k církvi a náboženství

Po skončení všeučitelského sjezdu v roce 1920 promluvil prezident Masaryk ve Španělském sále na Pražském hradě: „Všiml jsem si, když byla řeč o rozluce státu od církve, že jste nejvíce aplaudovali.“⁶¹ „Církev byla ve středověku nejvyšší autoritou pro školu, pro všechno. Rozluka státu a církve - požadavek i u nás oprávněný - nesměřuje proti náboženství. Náboženství a církev je věc dvojitá.“⁶²

Avšak Masaryk sám nebyl nikdy proti církvi a speciálně proti církvi katolické konkrétně zaujat. Krátce poté, co v roce 1870 při Prvním vatikánském koncilu proklamoval papež Pius IX. svoji neomylnost, vystoupil z katolické církve. Masaryk dospěl k názoru, že církev ráda sebe sama vydává ne za prostředek, ale spíše za cíl, že se zbožšťuje. Církev dle něj představovala pouze jakousi podušky moci světské, přičemž církev

⁶¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937, s. 15. Jedná se o promluvu pres. T. G. Masaryka k učitelstvu na všeučitelském sjezdu roku 1920.

⁶² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Student a politika*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990, s. 15.

a trůn jsou ve vzájemném vztahu a podpírají jeden druhého. Je ovšem třeba připomenout, že kromě činnosti Masaryka v kauze hilsneriády a bojů o rukopisy, existuje ještě jeden méně známý Masarykův střet, a to s katolickými preláty. V roce 1892 při třistaletém výročí narození Jana Amose Komenského byly z nařízení habsburské vlády zakázány jakékoli oslavy spojené s touto událostí, a to i na školách. Přesto Masaryk uspořádal několik přednášek. Když se dále zastal svého kolegy profesora, který byl přeložen na venkov na základě udání faráře, tak prohlásil: „*Katecheta, který se toho dopustil, není služebníkem náboženství, nýbrž vlastně státem placeným denunciantem.*“⁶³ Následně byla proti jeho osobě vyvolána soudní pře ze strany církevních klerikálů, přičemž byl obviněn třemi sty osmi kněžími, přičemž všichni tito požadovali Masarykovo odsouzení a rovněž náhradu výdajů za soud všem třistaosmi kněžími. Za své provinění označené za rušení náboženství mu hrozil trest ztráty profesury a vyloučení ze všech rakousko-uherských univerzit. Nejspíš díky tomu, že si předseda soudu před zahájením procesu přečetl Masarykovu studii, dokazující jeho novátorské náboženské myšlenky, vynesl osvobozující rozsudek.⁶⁴

Co se týče otázky náboženství ve vztahu k výuce, Masaryk shledává tato stanoviska. Zaprvé, že náboženstvím se rozumí teologická soustava. Zde se pozastavuje nad výukou katechismu. „*Pro náboženskou výchovu nestačí pouze vyučování katechismu na školách. Vyučování náboženství není náboženskou výchovou.*“⁶⁵ Klade si otázku, jaký význam má hodnocení z náboženství na vysvědčení? Naučil se žák katechismu stejně, jako se naučil například řecké mytologii, či každému jinému předmětu? Zdůrazňuje nerozumnost a kostrbatost tehdejší výuky náboženství, které začíná již u nejmenších žáků a pokračuje postupně do vyšších ročníků. Zdůrazňuje, že

⁶³ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007, s. 41.

⁶⁴ MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007, s. 39–42.

⁶⁵ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 188.

katecheta často neobjektivně vštěpuje žákům předsudky proti všemu ostatnímu, žáci slyší různé odborné a teologické pojmy, „-ismy“, hromadu informací o panteismu, monismu a tak dále, avšak ještě v tomto mladém věku nejsou častokrát schopni porozumět takto těžkým a složitým věcem. Je zde převládající touha dát celý výklad o světě, a to již na školách nejnižších a už ti nejmenší žáci učí se mnohým věcem, které nedokáží pochopit. Teologické učení má dle Masaryka ten nedostatek, že se snaží prezentovat nejtěžší problémy filozofické, chce je popularizovat žákům a přece tím činí pravý opak. Všechny tyto problémy vedou k tomu, že žáci, při studiu na vyšších stupních nemají již o tyto zájem a chuť se jimi zabývat.

Zadruhé, že náboženstvím by se měla myslet zbožnost. *„Zbožnost je zvláštní stav opravdivosti. Ve zbožnosti samé je uznání světa mimo nás, světa božího a světa bližních. Já bych svůj poměr k Bohu označil latinským slovem reverentia - úcta, plná důvěry, vděčnosti a nadějnosti.“*⁶⁶ Jak může sama škola pracovat pro zbožnost, jak může učitel posilovat zbožnost u žáků, jak může dávat pravou zbožnost? Masaryk připomíná, že velikým úspěchem a pokrokem by bylo to, kdyby náboženství vyučoval ne duchovní, ale prostý učitel. Masarykovým přáním by bylo, aby teologická výuka byla založena na opravdové zbožnosti, s tou souvisí mravní stránka náboženství a ne ta dogmatická. Jakým způsobem poté zbožnost v žácích pěstovat, to je otázkou individuální a složitou.⁶⁷

Počátek dvacátého století byl charakteristický tím, že docházelo k jakémusi „boji“ školy a církve. *„Padá středověký názor světový, jak byl ustálen a jak byl obecně rozšířen katolicismem; proti katolicismu stojí moderní filosofie*

⁶⁶ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 193 – 194.

⁶⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 101-105.

a věda a proto moderní boj duchovní.“⁶⁸Od období renesance posiloval stále více duch vědecký a filozofický, přičemž vztah vědy a především filozofie byl v silné závislosti na teologii. Masaryk připomíná, že na počátku dvacátého století se filozofie vyvíjí naprosto samostatně a co více, tím také v naprostém rozporu s teologií. Dle Masaryka není rozpor mezi vědou, filozofií a obecně náboženstvím. Existuje rozpor mezi vědou a filozofií na jedné straně a křesťanskou teologií na straně druhé. Už v nejnižších školách se objevuje tento boj, a to tak, že vše co je vyučováno vědecky, je v určitém rozporu s teologií. Tento konflikt byl u Masaryka posílen jeho zkušeností s povýšeností a okázalou nadřazeností církve, převážně církve katolické, s jejím klerikalismem. Z toho pramení Masarykův odpor k církevním ceremoniím, k její pompéznosti, neopravdovosti, povrchnosti a kultovní okázalosti.⁶⁹

Je zapotřebí si uvědomit, že v důsledku odporu mezi školou a teologií, dochází ke vzniku jakési polovičatosti nebo lépe řečeno kulturní polovzdělanosti a to jak na školách, tak i v běžném životě. To znamená, že myšlení je z části teologické a z části vědecké a filozofické. Chybí ucelené hlavní názory, je zde neschopnost důsledně myslet a žít dle toho, v co věříme, a proto nevěříme pevně nebo raději vůbec. *„Boj vedeš - ale pánem toho nejsi, a bez pána, to přece vidíš, to nejde. Bůh nejsi.“*⁷⁰ Takto Masaryk spatřuje onu kulturní polovičatost, která má dle něj ještě další negativní faktory, zejména mravní nedokonalost, pesimismus, mravní diletantismus, skepsi různých forem. Dále zdůrazňuje, že pokud klerikové poukazují na tyto vady ve školách, mají zajisté pravdu, ovšem již není nakloněn tomu, že řešením je návrat ke školám klerikálním. *„Vždyť byla, proč se neudržela?“*⁷¹

⁶⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Jan Laichter, 1934, s. 35.

⁶⁹ FUNDA, Otakar A. Masarykovo náboženské myšlení. *Filosofický časopis*, 1990, roč. 38, č. 4, s. 443.

⁷⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Jan Laichter, 1934, s. 245.

⁷¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: SPN, 1990, s. 106.

Důležité ovšem je to, aby se pokrokoví učitelé stavěli otevřeně k těmto problémům a k těmto vadám moderního školství. Jsou-li také názory, že by klerikální škola takové vady odstranila a napomohla řešení problému, Masaryk namítá, že k vyvrácení takového názoru se stačí podívat tam, kde klerikální škola existuje. Samotný Masaryk si pak uvědomuje výjimečnost doby, když vyslovuje názor, že se nacházíme v přechodné době, nehotovosti přechodu doby staré do doby nové a zdůrazňuje, že právě a především učitelé si musí být této situace vědomi. Jen takový učitel, který pochopil důležitost tohoto dobového procesu, je schopen se zasadit o to, aby se žáci dobrali snadněji a rychleji k ucelenému názoru na svět.

Závěr

O významnosti osobnosti prvního prezidenta Československé republiky Tomáše Garrigue Masaryka je v dnešní době zbytečné spekulovat. Masaryk je nepopíratelnou osobností státu, tedy politickou, vědy, čili filozofickou a sociologickou a dovoluji si tvrdit i osobností pedagogickou, a v neposlední řadě osobností historickou. Osobností, která bohužel nezanechala ucelenějšího a obsáhlejšího díla pedagogického, avšak která během svého několikaletého pedagogického působení zanechala ve svých pedagogických spisech a univerzitních přednáškách, tak i v pozdějších prezidentských proslovech k učitelům i studentům, množství svých postojů, myšlenek, úvah a doporučení k otázkám pedagogickým, z nichž některé jsou aktuální i dnes.

Jedním z cílů práce bylo, z důvodu absence ucelenějších a obsáhlejších poznatků o pedagogických a vzdělávacích postojích Masaryka, vytvořit přehled, jež v sobě zahrne hlavní Masarykovy pedagogické postoje, myšlenky a ideje. Odvážuji si tvrdit, že tohoto cíle bylo dosaženo, přičemž struktura práce byla uchopena tak, aby postihla tři hlavní oblasti. Zaprvé samotné Masarykovo pedagogické působení a jeho vztah k J. A. Komenskému, zadruhé Masarykovy názory na výuku a v konečné fázi pohled Masaryka na školu jakožto instituci, učitele a vztah školy k církvi a náboženství.

V první kapitole zabývající se Masarykovým pedagogickým působením je patrné Masarykovo charakteristické hledisko morální pravdy, ať se jednalo o Rukopisné boje, či ochotu veřejné diskuze o tabuizovaných tématech. Zde spatřuji důležitý pedagogický odkaz Masarykův, že je zapotřebí nacházet a přestovat pravdu a vyvracet lež, bez ohledu na vlastní zájmy a prospěch. Tento odkaz „boje za pravdu“, zdá se mi v dnešní době stále více aktuální. Co se týče Masarykova vztahu k J. A. Komenskému, byl mu právě tento náš největší muž pedagogiky hlavním vzorem, a to ať už myšlenkou všemoudrosti, pansofie, tak i nazíráním na výukový cíl, který jak Komenský, tak Masaryk nespatovali netoliko

ve vědomostech, ale v samostatně a prakticky myslícím člověku. I zde vidím aktuálnost toho, že škola musí vychovávat člověka pro život.

Druhá kapitola práce se zabývá Masarykovým postojem k výuce. Znovu se zde objevuje aspekt morální a mravní síly a praktičnosti. Dále je zde patrný Masarykův názor, že člověk by se měl vzdělávat jak se zaměřením na určitou specializaci, ale též ve všeobecné rovině. Zajímavý a opět jakoby aktuální je Masarykův pohled na vzdělávání praktické, kde poukazuje na „dobový trend“ mladší generace „prchající“ od fyzické práce. V oblasti předmětů výuky vyzdvihuje potřebu znalostí světových jazyků, matematiky, literatury a historie. Důležitá je dle Masaryka i oblast umění a jeho vlivu na osobnost žáka. I tyto myšlenky a postoje lze dle mého uvážení nalézat i v dnešní době. V závěru druhé kapitoly jsem se zaměřil k otázce pěstování politického a vlasteneckého citění. Masarykův postoj byl takový, že všechna výuka by měla být soustředěna určitým způsobem národně, v duchu humanistického principu. Je vidět odlišnost současného stavu této problematiky, přičemž tento Masarykův postoj je dnes možné označit za neaktuální a možno říci nepodporovaný. Zde dle mého subjektivního názoru spatřuji naprostý nedostatek a selhání současné vzdělávací politiky, ale i současné společnosti, kdy po staletí budovaný a mnohdy i vysokými lidskými oběťmi udržovaný duch národního uvědomění je v dnešní době opomíjen. Tento duch národního uvědomění není v našem současném uspěchaném životním stylu pěstován a byl neadekvátně nahrazen konceptem multikulturality, který je bezpochyby důležitý, ale přinejmenším srovnatelně jako národní identita dříve označovaná jako vlastenectví.

Poslední kapitola obsahuje Masarykův pohled na školu, jako instituci s daným cílem. Ten spatřuje opět v celkovém rozvoji člověka, jak po stránce vědomostní, teoretické, tak po stránce praktické. Škola by měla mít za cíl působit na člověka, jak na žáky, tak rodiče i samotné učitele. Masaryk znovu vyjádřil Myšlenku obhajující národnostní aspekt cíle školy. Jako velmi aktuální naopak spatřuji Masarykovy myšlenky týkající se osobnosti a postavení učitele, kdy

zdůrazňuje potřebu dobrého sociálního zabezpečení, důležitost učitelské autority a stálé sebevzdělávání učitelů. Ze současného pohledu je velmi zajímavá problematika vztahu školy a církve, neboť právě začátek dvacátého století byl v našich podmínkách charakteristický postupnou odlukou státu a s ním i školství od církve a tento proces završen vznikem samostatného státu Československé republiky. V současnosti je vliv církevních institucí na školu a její fungování i organizaci minimalizován. Náboženská víra je osobním rozhodnutím a dle mého názoru také odpovídajícím postojem státu k této otázce.

Stěžejní přínos práce spatřuji v tom, že podává ucelený a strukturovaný obraz Masarykova pedagogického působení a vystihuje jeho stěžejní pedagogické postoje, myšlenky a ideje, čímž napomáhá porozumět jak samotnému Masarykovi, tak i stavu pedagogiky, vzdělávání, školství a školy v dobovém kontextu a možnost porovnat jej se současností.

Literatura a zdroje

- ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 2012. ISBN 978-80-87391-09-9.
- HAŠKOVEC, Vít. *Galerie géniů aneb kdo byl kdo*. Praha: Albatros, 2000. ISBN 80-00-00899-8.
- HOLOUŠOVÁ, Drahomíra. Vědní obor pedagogika. In KANTOROVÁ, Jana a kol. *Vybrané kapitoly z obecné pedagogiky I*. Olomouc: Hanex, 2008, s. 11-44. ISBN 978-80-85783-84-1.
- FUNDA, Otakar A. Masarykovo náboženské myšlení. *Filosofický časopis*, 1990, roč. 38, č. 4, s. 441–449. ISSN 0015-1831.
- FUNDA, Otakar A. Tomáš Garrigue Masaryk. *Filosofický časopis*, 1999, roč. 47 č. 1, s. 69–81. ISSN 0015-1831.
- MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. Praha: Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007. ISBN 978-80-86631-60-8.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-036-3.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. Stručný náčrt dějin filosofie. *Filosofický časopis*, 1992, roč. 40, č. 1, s. 101-105. ISSN 0015-1831
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *J. A. Komenský*. Praha: Laichter, 1892. ISBN neuvedeno.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *K učitelstvu*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého v Praze, 1937. ISBN neuvedeno.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Jan Laichter, 1934. ISBN neuvedeno.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *O škole a vzdělání*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1990. ISBN 80-04-25554-X.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Student a politika*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0126-6.

- MASARYK, Tomáš Garrigue. Zápisky z let 1880–1881; přel. A. Bakešová. *Filosofický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 302–314. ISSN 0015-1831.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk II*. Praha: Melantrich, 1932. ISBN neuvedeno.
- PROKEŠ, Jaroslav. *Tomáš Garrigue Masaryk jako vychovatel*. Praha: Slovanské knihkupectví, nakladatelství a antikvariát Bačkovský a Hach, 1919. ISBN neuvedeno.
- ŠTĚRBA, Radim. Formování československého prvorepublikového školství. In *Živé hodnoty Masarykova Československa. Směrodatné hodnoty pro 21. století. Sborník z konferencí k 90. výročí vzniku ČSR v Brně 22. a 23. října 2008*. Brno: Občanský a odborný výbor ve spolupráci se statutárním městem Brnem a Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně, 2009, s. 139-142. ISBN 978-80-254-4000-1.
- ZUMR, Josef. Komenský a Masaryk. *Filosofický časopis*, 1992, roč. 40 č. 1, s. 96–99. ISSN 0015-1831.
- ZUMR, Josef. Masarykovy zápisky z let 1880-1881. *Filosofický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 301–302. ISSN 0015-1831.